

Fehim Nametak

DOPRINOS OMERA MUŠIĆA IZUČAVANJU NAŠEG KULTURNOG NASLJEĐA

Radom o Hadži Mustafi Muhlisiju — Bošnjaku na kome je posljednje bilješke ispisao posljednje noći u svom životu prof. Omer Mušić završio je svoj ne toliko obiman koliko koristan rad na izučavanju našeg kulturnog nasljeđa.

Omer Mušić je rođen u Sarajevu 23. juna 1903. godine. Završio je osnovnu školu, četiri razreda okružne medrese i Šeriatsku sudačku školu u Sarajevu. Po odsluženju vojnog roka postavljen je privremenim predmetnim učiteljem na Šeriatskoj gimnaziji 16.XI 1926. godine, a od 26. oktobra 1929. rješenjem Ministarstva prosvjete postavljen je za stalnog predmetnog učitelja. Mušić je predavao na toj školi sve dok nije ukinuta 1945. godine. Poslije rata radio je na II muškoj realnoj gimnaziji u Sarajevu. Po osnivanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu i osnivanju katedre za orijentalistiku Mušić upisuje studij na grupi arapski-turski-perzijski jezik i prvi je diplomirani student na toj katedri. Odmah je primljen za asistenta na toj katedri na kojoj je diplomirao, gdje je kao honorarni saradnik ostao do smrti. Godine 1950. osnovan je i Orijentalni institut u Sarajevu, a jedan od prvih njegovih suradnika bio je i Omer Mušić. Oko 15 godina proveo je u ovoj ustanovi i ostavio iza sebe vidne plodove svoga rada. Niz godina radio je na kataloškoj obradi arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu i svojim stručnim radom na tom polju, za što je bio preduvjet odlično vladanje arapskim, turskim i perzijskim jezikom zadužio je mlađe saradnike Instituta koji se koriste plodovima njegova rada. U toku svoga rada u Institutu obradio je 2950 rukopisnih kodeksa.

I svoje glavne radove, a oni nažalost nisu toliko brojni koliko su značajni, Mušić je objavio u Prilozima za orijentalnu filologiju, u časopisu Orijentalnog instituta. Koliko nam je poznato, saradivao je još u tri časopisa: prije rata u El-Hidaji i poslije rata u Radovima Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Glasniku VIS.

Mušić je prilično kasno počeo da piše, njegova aktivnost na tom polju počinje dolaskom u Orijentalni institut. Za to je imao razloge prije svega u tome što je kao profesor i pedagog radio čitav svoj radni vijek i što mu je pripremanje metodskih je-

dinica oduzimalo dragocjeno vrijeme koje bi posvetio znanstvenim istraživanjima. To se pogotovu može shvatiti kad se zna kakav je bio kao profesor i pedagog, koliko je unosio sebe cijelog u posao kojim se bavio i kako je nesebično pomagao đacima i studentima i u svoje slobodno vrijeme. Omer Mušić je umro 10. aprila 1972. godine u Sarajevu.

Ovdje ćemo pokušati ukazati na značaj Mušićeva rada na proučavanju kulturnog blaga kod nas, pionirskom poslu kome je Mušić prilazio vrlo ozbiljno i predano i na kom polju je dao značajne rezultate. Mušić je objavio nekoliko vrlo značajnih izvora za našu kulturnu historiju, a svi ti izvori popraćeni su studioznim komentari- ma i nov su doprinos upoznavanju orijentalne kulturne baštine. No prije nego što pristupimo prikazu njegova rada na izdavanju izvora i pisanju studija na osnovu te izvorne građe moramo spomenuti njegov rad na korekturi prijevoda Kur'ana. Zamoljen od Izdavačke kuće "Stvarnost" iz Zagreba da izvrši redakciju Čaušević—Pandžina prijevoda Kur'ana, Mušić se tog posla prihvatio vrlo iskreno i stvarno napravio gotovo nov prijevod i to s arapskog originala, služeći se rasporedom sura ranijeg prijevoda i zadržavši veći dio bilježaka i komentara koji su načinili Čaušević i Pandža¹⁾.

1. Minhađu-n-nižâm fi-dini-l-islam od Muhameda Prozorca.²⁾ Među onima koji su se bavili proučavanjem društvenih prilika u XVIII st. i uzroka koji su doprinijeli opadanju moći Osmanske imperije Muhamed Prozorac i njegovo djelo ostali su gotovo nepoznati do objavljivanja ovog rada Omera Mušića. "Temelje mudrosti o uređenju svijeta" Hasana Kafi Pruščaka već je ranije proveo S. Bašagić. Prozorčevo djelo nastalo je mnogo kasnije nego Kafijevo i odražava stanje u Osmanskoj carevini gotovo dva stoljeća kasnije. Napisano je 1802. godine, zauzima 86 strana rukopisnog kodeksa.³⁾ Autor, Muhamed Prozorac bio je kadija i muftija. Svoje djelo napisao je na arapskom jeziku, a predao ga je Selimu III i šejhul-islamu Omeru Hulusiju. Djelo je sastavljeno od predgovora koji je Mušić preveo u cijelosti, zatim, uvoda o funkciji ljudske volje (a), prvog poglavlja o islamskom vjerovanju podijeljenog na šest odsjeka (b), drugog poglavlja o islamskom moralu podijeljenog na devet dijelova (c), trećeg poglavlja o pravednosti s tri odsjeka (d) i pogovora o uređenju države (e).

Mada bi vrijedilo ovo djelo prevesti in extenso, kratak sadržaj svakog od ovih poglavlja, popraćen citatima iz originalnog djela koje nam daje Mušić, čine ovaj rad zanimljivim i vrijednim. Posebno je vrijedan pažnje zaključak rada gdje je Q. Mušić uporedio učenja Muhameda Prozorca sa Hasanom Kafi Pruščakom, prethodnikom Prozorca, na koga se on, kao na poznatog autoriteta u toj oblasti, poziva.

Proučavajući prilike koje su dovele do opadanja moći Osmanskog carstva i Pruščak i Prozorac nalaze da su uzroci slabosti društva nepravda i slaba građanska uprava, što je posljedica povjeravanja državnih poslova onima koji za to nisu spremni, ignoriranje savjeta i dogovaranja, slaba vojna organizacija, a ovome je opet uzrok korupcija i naklonost prema ženama. I Pruščak i Prozorac ukazuju na način kojim će se najbrže i najsigurnije doći do poboljšanja prilika u državi. Obojica su svoja dje-

1) Mada je rok koji je Mušić dobio od izdavača da ranije Čaušević—Pandžin prijevod Kur'ana korigira bio vrlo kratak, on je taj posao obavio savjesno služeći se isključivo arapskim originalom Kur'ana i novijim tefsirima prvenstveno na arapskom jeziku.

2) Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom V, (POF) Sarajevo, 1955. str. 181-198.

3) Kodeks se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 402/51.

la namijenila državicima i uputili ih sultanima, a Prozorac još i šejhul-islam, najvišem vjerskom predstavniku. Obojica su svoja djela napisala na arapskom jeziku, jeziku kojim su se najčešće i pisala naučna djela, a Pruščak je svoje djelo preveo i na turski kako bi bilo pristupačno i onima koji su znali samo turski, a ne i arapski jezik.

Mada je Prozorčevo djelo dobrim dijelom svoj uzor imalo u Pruščakovu, Prozorac ima i nekih originalnih stavova kao i zaključaka koji su proizvod drugačijih prilika obzirom da su se mnoge stvari uveliko izmijenile u dva stoljeća koja razdvajaju stvaralaštvo ovih dvaju autora. Mušićev doprinos u upoznavanju Prozorca je u prvom redu u njegovu realnom sagledavanju Prozorčeva djela, smještena u određene socijalno-historijske okvire, a zatim u odličnom prijevodu uvoda njegova djela te u komparaciji s Pruščakovim istorodnim djelom koje je uzor svim kasnijim učenjacima osmanskog perioda koji su se bavili proučavanjem društvenih i političkih prilika Osmanske imperije, pa je poslužilo kao uzor i Muhamedu Prozorcu.

2. Mušićeva glavna životna preokupacija bila je predavanje arapskog jezika i to je činio sa toliko volje i ljubavi da uspjeh njegova rada nije izostajao. Zato je njegovu pažnju privuklo djelo jednog drugog Bošnjaka, Ismaila Abdul-Kemala, sin Hadži Velije iz Travnika, *En-nemiliyye fi izhari-l-qawaidi 's-sarfiyye we n-nahwiyye*⁴⁾ što je ustvari gramatika arapskog jezika pisana arapskim jezikom i završena 1642. godine.

Rad je urađen na osnovu tri rukopisa od kojih su dva sada u rukopisnoj zbirci Orientalnog instituta, a jedan se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci (I/3441). Ovaj rukopis iz Gazi Husrevbegove biblioteke dobijen je iz Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku i po svemu izgleda da je najstariji, pa Mušić pretpostavlja da bi taj rukopis mogao biti i autograf. Stoga je ovaj Mušićev rad baziran na rukopisu iz Gazi Husrevbegove biblioteke. Mušić je u uvodnoj studiji o ovom radu Travnjaka podijelio materiju onako kako je to učinio i sam Ismail Abdul-Kemal, a to je način kojim su se služili klasični arapski gramatičari. Ta podjela je: poglavlje o imenima (a), poglavlje o glagolima (b), poglavlje o česticama (c).

U poglavlju o imenima obrađene su, kako nas upoznaje O. Mušić, imenice, upotreba i značenje glagolske imenice, pridjevi, glagolski pridjevi, deminutiv, upotreba komparativa i superlativa, imenice mjesta, vremena i oruđa, zatim su data upozorenja na greške koje autor ispravlja padajući često u nova pogrešna izlaganja.

U poglavlju o glagolima navedeni su: nepravilni glagoli s najnužnijim primjerima, osnovna vremena u arapskom jeziku — perfekat i prezent, funkcija ličnih, pokaznih, upitnih i odnosnih zamjenica kao subjekta i objekta u glagolskoj rečenici; posebno je obrađen konjunktiv i jusiv.

O. Mušić zaključuje da je rad pisan oslanjajući se na pouzdane izvore, ali da su se autoru potkrale brojne greške. Ipak, Mušić dodaje, da se Travnjaku ne može odreći učenost jer se vidi da je, vjerojatno kao nastavnik arapskog jezika, dobro poznao svoj predmet. Mušić posebno ističe da je uz materiju koja je obrađena, u predgovoru dato nekoliko pedagoških savjeta i uputa kojima se upozorava učenik na upotrebu shvaćanja i pamćenja, na duhovnu pripremu za učenje, korist od konsultiranja učenih ljudi i uvjeti uspješnog rada. Mušić na kraju zaključuje da je djelo potrebno sačuvati od zaborava jer je ono "plod našeg obrazovanog čovjeka (...) tim prije što je vrlo ma-

4) POF VI/VII, 1958.

len broj ljudi koji su se bavili ovakvim naučnim radom kao što je rad Ismaila Abdul-Kemala”.

3. Interes za proučavanje djela orijentalnih književnika kod nas Mušić je posebno ispoljio proučavajući pjesnike i pisce dvaju gradova: Sarajeva i Mostara. Objavio je i nekoliko pjesama anonimnih pjesnika o Mostaru i Sarajevu, ali je obradio i nekoliko značajnih književnih imena iz ovih dvaju gradova. Prvi kome je posvetio pažnju je Ibrahim Opijač Mostarac.⁵⁾ Do objavljivanja ovog Mušićeva rada znalo se o ovom piscu samo toliko da je napisao biografiju svoga profesora Mustafe Ejubovića — Šejh-Juje iz Mostara. Ovaj, nakon Mušićeva rada već poznati pisac, obrađen je solidno i kod Šabanovića,⁶⁾ ali uglavnom prema rezultatima do kojih je došao u svome radu Omer Mušić. Opijač je živio u Mostaru koncem XVII i početkom XVIII stoljeća. Svoje obrazovanje je otpočeo i završio pred Šejh-Jujom, koga je i naslijedio kao profesor Karadžoz-begove medrese u Mostaru. Predavao je arapski jezik i islamske znanosti. Bio je također profesor i u medresi koju je osnovao njegov otac Hadži Ismail. Ibrahim Opijač je napisao slijedeća djela: a) *Al-muḥtaṣar fi n-naḥḥ* (djelo se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, I 2006). Mušić nam daje prijevod prvih desetak redaka, a onda ukratko prepričava sadržaj preostalog teksta. Ovaj rukopis koji se nalazi u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci prepis je iz autografa. U orijentalnoj zbirci JAZU u Zagrebu postoje dva rukopisa ovog djela (1547-III i 1184-III). Mušić ističe Opijačev sud o nauci i učenjacima koji kaže da “nauka čini čestite ljude korisnim svojoj zajednici, a nevaljalce štetnim u tolikoj mjeri da im se čude i izbjegavaju ih ne samo učeni ljudi nego i neznalice”.

b) Drugo Opijačevo djelo s kojim nas je upoznao Mušić je *Šerhu-l-misbahi lil Mutarrizi*. Rukopis i ovog djela pronađen je u Gazi Husrevbegovoj biblioteci (I 3941). Ovo djelo je komentar Mutarrizijeve arapske sintakse Misbah. Ono je u radu O. Mušića prezentirano samo sa dvadesetak redaka i to u arapskom originalu.

c) *Šerhu dibagati-l-Beidawi* je komentar Kur’ana. I ovaj rukopis se čuva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci (I, 4006). Mušić nam donosi početak ovog djela u arapskom originalu.

d) *Lugaz zawiyati Blagay*. Ovaj Opijačev rad je jezični traktat u kome razrješava zagonetku ispisanu na tekiji u Blagaju. Ovaj traktat se nalazi u jednoj medžmui u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci (I, 3342).

e) Jedino od Opijačevih djela za koje se znalo i prije ovog Mušićeva rada je *Risaletun fi manaqibi-š-šaih Yuya Mustafa ibn Yusuf al-Mostari*. To je poznata biografija šejh-Juje koja se nalazi na kraju prepisa jednog Šejh-Yuyina djela. Osim ovog, postoje još dva rukopisa Šejh-Jujine biografije u Gazi-Husrevbegovoj biblioteci (I 3558 i I 3858) i ječfan u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Mušić donosi kompletan kritički izdat tekst biografije Šejh-Juje na arapskom jeziku prema Opijačevu autografu. Kako se iz Mušićeva rada vidi, Ibrahim Opijač Mostarac, bio je učen čovjek svoga vremena koji smatra da je u njegovu vremenu “malo časnih ljudi, da je vrlina gotovo iščezla i da je nestalo poštovanja prema nauci, učenom čovjeku i knjizi”. Govoreći o Šejh-Juji, Opijač ističe da je malo učenika koji žele naobrazbu kod tak-

5) POF X-XI, 1960-61. Sarajevo, 1961. str. 31-53.

6) Šabanović, Hazim. Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Sarajevo, 1973. str. 439-446.

vog učenjaka kao što je Šejh-Jujo. Vrlo je kritičan prema ljudima svog vremena, smatrajući da je moral opao i da ljudi više vole da uživaju nego da uče i rade.

Možemo za ovaj Mušićev rad reći da je koristan mada je građa, kojom se koristio i u kojoj se suvremeno kretao, pružala dosta materijala za više zaključaka o ovoj interesantnoj ličnosti kulturnog života Mostara s prelaza XVII na XVIII stoljeće.

Isti ovakav zaključak mogao bi se donijeti i za njegov nešto kasniji rad o Husein-efendiji Čatrnji (također Mostarcu) koji je objavio u Glasniku VIS-a (XIV/1963, str. 44-53).

4. Anonimni pjesnik Sarajlija o stanju u Bosni 1057/1647. godine.⁷⁾ U mnogobrojnim rukopisnim zbirka (međmuama) raznolikog sadržaja sačuvane su i brojne pjesme — destani koje opisuju pojedine događaje, ličnosti, krajeve i tako pružaju dragocjen historijski materijal. Često im ne znamo autora, ali ima i takvih gdje je autor utkao svoj mahlas (pjesnički pseudonim) u stih pjesme, a ponegdje ostavio još poneki dragocjen podatak o sebi. Ovoj pjesmi koju je prof. O. Mušić obradio ne znamo autora, što ne umanjuje potrebu da se obradi. Zabilježena je u Kronici Muhamed-Enveri-ef. Kadića (GHB, Kronika M. E. Kadića, knjiga IV/1, str. 119), a govori o prilikama u Bosni 1647. godine. Poseban kuriozitet ove pjesme sastoji se u tome da je pored interesantnog sadržaja i s formalne strane pjesma zadovoljavala sve metričke zahtjeve, a sastavljena je na četiri jezika i to na način da je prvi stih svake strofe na arapskom, drugi na perzijskom, treći na turskom, a četvrti na našem jeziku.

Mušić nam prezentira original i prijevod ove pjesme sa svim potrebnim bilješkama i komentarima za bolje razumijevanje pjesme. Mada je ovaj rad vrlo kratak smatramo ga jednim od najuspjelijih Mušićevih radova.

5. I sljedeći rad⁸⁾ je posvećen dvjema pjesmama u kojima je opisano Sarajevo i njegovi "divni, prijazni i prostodušni" stanovnici. Autor jedne od ovih pjesama je Sulejman Sarajlija, a druge Medžazi Mostarac. Oba ova pjesnika manirom Evlije Čelebije hvale Sarajevo i njegove ljepote. Pjesme su izdate u turskom originalu i prijevodu s bilješkama i komentarima, a u uvodnoj studiji Mušić nas upoznaje sa sličnim radovima te vrste među kojima po našem mišljenju posebno mjesto zauzimaju upravo njegovi radovi o Sarajevu i Mostaru u turskoj pjesmi.

Nešto opširniji rad sa sličnom tematikom, s tom razlikom što je ovaj put predmet Mušićeve pažnje bio Mostar, objavljen je u POF-u XIV-XV (str. 73-100). I ovaj rad zaslužuje sve epitete ozbiljne naučne obrade materije koju je sakupio i s ljubavlju obradio profesor Omer Mušić.

6. Tri rada profesora Mušića govore o Užičkom šejhu Muhamedu, jednoj interesantnoj ličnosti kulturnog i političkog života XVIII stoljeća.⁹⁾ U prvom je izdan traktat Užičkog šejha Muhameda beogradskom valiji Mehmed-paši u kome kritikuje valiju zbog nametanja protuzakonitih poreza i postupaka koji su suprotni islamskom učenju, a valija ih je ili činio ili odobravao. Kako je šejh poslije ovoga bio proganjan, on je uputio još dvije poslanice objašnjavajući svoje učenje i ponovo osuđujući postupke beogradskog valije. Posljednji rad o Užičkom šejhu tretira ranije dokumente o ovoj ličnosti do kojih je Mušić naknadno došao. Uz nekoliko radova drugih orijenta-

7) Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu I, Sarajevo, 1963. str. 349-355.

8) Dvije turske pjesme o Sarajevu, Glasnik VIS XIII, 1962. str. 362-368.

9) Poslanica Šejh-Muhameda Užičanina Beogradskom valiji Muhamed-paši POF II, Sarajevo, 1952, str. 185-194.

lista i historičara o šejhu Muhamedu iz Užica ovi Mušićevi radovi su dobra građa za jednu monografiju o ovoj ličnosti.

7. Posljednji objavljeni rad profesora Mušića je Hadži Mustafa Bošnjak-Muhlisi.¹⁰⁾ Rad o ovom pjesniku-putopiscu autor je završio neposredno pred smrt. Mustafa Muhlisi rođen je u Gornjem Vakufu, živio je u XVIII stoljeću, obavljao dužnost kadije u Foči, Agribozu (Grčka), nakon obavljenog hadža vratio se u rodno mjesto, Gornji Vakuf i tu umro. Svoj put na hadž opisao je u pjesmi od 880 stihova na turskom jeziku. Pored ovoga poznat je njegov hvalospjev Hekimoglu Ali-paši povodom njegove pobjede nad Austrijancima 1737. Ovaj hvalospjev je spjevan na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Zatim, pronađena je jedna njegova ljubavna pjesma, satirička pjesma o kadijama, kronogram djevojci Fatimi i pjesma o duhanu. Sve ove pjesme, Mušić je u ovom radu izdao u originalu i prijevodu s potrebnim bilješkama i komentarima, dok je putopis na hadž dao samo u prijevodu.

Posebno je interesantna ljubavna pjesma od 19 bejtova (distiha) koju je uvrstio i dr Muhamed Hadžijahić u antologiju starije književnosti.¹¹⁾ Nažalost Hadžijahić je objavio "prvu verziju" Mušićeva prijevoda koju mu je Mušić dao u rukopisu, a u kojoj su se potkrale neke greške koje su kasnije, prilikom štampanja u POF-u, ispravljene.

Među rukopisima koji su pronađeni u ostavštini profesora Mušića nalazi se i završen rad koji se objavljuje u ovoj svesci Anala. Rad pod naslovom Medžmua književnika Mula Muhameda Mestvice s posebnim osvrtom na popis hadžija prezentira uz popis hadžija iz godina 1281 (1864-65) – 1287 (1870-1871) i njihova zanimanja i socijalno porijeklo.

Na kraju uz konstataciju da je Omer Mušić relativno kasno počeo pisati, u svojim zrelijim godinama, slobodni smo ustvrditi da je ono što je uradio na proučavanju našeg kulturnog blaga krupan doprinos našoj nauci.

SUMMARY

The author of the article writes about the Omer Mušić's contribution to the study of Oriental manuscripts from the Oriental Institute and Gazi Husrevbey's Library in Sarajevo. Omer Mušić has written a few very important and interesting articles. Especially interesting are his works about the Turkish poems about Sarajevo and Mostar, Sheik Mohammed from Užice and Mustafa Muhlisi Bošnjak, the poet and writer of travels, Mušić's work on editorial of Čaušević—Pandža's translation of Qur'an, the work on the catalogue of Arabic, Turkish and Persian manuscripts in the Oriental Institute in Sarajevo and his pedagogic work in the secondary schools and the faculty are mentioned too.

10) POF XVIII-XIX, Sarajevo, 1973, str. 89-119.

11) Bosanskohercegovačka književna hrestomatija. Starija književnost. Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1974. str. 262-263.